

נחלקו הראשונים (רש"י, רבנו גרשום, ר"י. וע' שו"ת מהרי"ל עה) באנס גוי שנטל קרקעותיו של ישראל, ובא ישראל אחר וקנאם מהגוי, האם חייב להחזיר לזה קרקעו בחנם (כי הלה טוען, היה ביכלתו לכפותו להחזיר לי מה שנטל, ולא הייתי מפסיד), או נוטל ממנו שכרו.

ב'שערי ישר' (ג,כה) האריך לבאר ענינים אלו, והסביר (בד"ה ועפ"י דרך) את דברי התוס' כאן, שעיקר הטעם שהמבריא ארי – פטור, לפי שהיה עושה אותו מעשה בכל אופן, בין אם חבירו ישלם לו עבורו בין שלא ישלם. ולכן אין הוא נחשב כ'חסר' באותו מעשה, שהרי אינו מקפיד על חסרונו. (וכן באר את דברי רש"י: 'מצוה הוא דעבד'. וכתב שאין הטעם מצד מחילה, שוויתר על תשלומין. וע"ע בחידושי סו' יט. והש"ך (קכת,ח) כתב טעם זה. וע' בלשון הרמב"ן – ב"מ ל:). אולם, כשמציילו מהפסד ממוני-ודאי, חייב לשלם לו מדין 'משתרשי ליה', היינו, כאילו ממונו נמצא ומונה אצל חברו, ויש לו זכות תביעה עליו, הגם שאינו 'חסר'. (שלא כחיוב תשלומי 'נהנה' שאין חייב אלא אם הלה 'חסר').

ובפורע חובו של חברו, שצידדו התוס' לומר שאינו נידון כמצילו מהפסד, באור הדבר, שאין להחשיב ב'משתרשי' אלא באופן שהיה עומד אותו מומן להאבד ללא תועלת ועכשיו נשאר הוא בידו, אבל אם גם כשהיה נחסר ממנו לא היה הולך לאיבוד אלא היה מוציאו בדרך של תועלת, אין זה 'משתרשי'. עד כאן תורף דבריו.

וע"ע בעניני 'מבריא ארי' במודר הנאה – במובא בנדריים דף לג (גליון נג).

דף נט

סיכומי סוגיות

סיכום כללי שומת הנוזקין, בשלבים השונים של גידול הפירות; בנוק עץ ובית.

חז"ז – (=שחת, התבואה כשהיא עדיין בירקותה. ראויה למספוא לבהמות)

לשיטת רבי יוסי הגלילי: נידון במשווייר שבגינה, לפי ערך אותה ערוגה בזמן הקציר. (וגזרת הכתוב היא, מ'מיטב שדהו'. וע' בתד"ה אכלה שנקט לשון 'קנס' על שומא זו. אך אמנם, דבריהם שם לפי מה שצדדו שלר' יהושע חילוק יש בין תבואה לענבים, ולצד זה ע"כ לאו מקרא הוא, אבל לריה"ג, דין תורה הוא שהחמירה תורה על המזיק).

ואם המשווייר התקלקל בשדפון וכדומה – פטור, שיש להניח שאף מה שהוזק היה מתקלקל, נמצא שלא הופסד. (עפ"י תוס' הנ"ל; יש"ש יח. ונ"פ שמשלם מה שנהנית).

שיטת חכמים: כפי המחיר עתה.

הנוזק נישום אגב הקרקע, כמה היתה יפה לולא שהוזק, וכמה היא יפה לאחר הנוזק. ובששים – כפי השיטות השונות המבוארות בגמרא.

לולבי גפנים ויחורי תאנים – (זהו שלב שלפני הפריחה (רש"י). וי"א שהוא בשלב הפריחה (ע' ר"ח). במקום אחר נקראו לולבי הגפנים – 'קנוקנות' (ע' חולין צב. ורש"י שם ובברכות נה). – כמין עלה דמוי חוט יוצא ומסתלסל (ע' נזיר לד: 'עלין ולולבין'). ואולי המקור מ'לבלוב')

– נישום אגב הקרקע, כמה היתה יפה קודם הנוזק, עם לולבים ויחורים, וכמה היא יפה בלעדיהם. (ובששים, כנ"ל).

לא מבואר בגמרא, אם ריה"ג שנחלק ב'חזיו' חולק גם כאן או שמא מודה, כי לולבים ויחורים הינם שלב מוקדם מחזיו. וכנראה נחלקו בדבר האחרונים – ע' מהרש"א על תד"ה אכלה, דרכי זוד, ועוד.

סמדר – (הפרי בקטנותו, מיד לאחר הפריחה. תרגום 'נצה' (ישע' יח,ה): 'סמדר'. וכן פירש"י עה"פ 'עלתה נצה' – בראשית מ,י)

– רבי יהושע ור"ש בן יהודה משום ר"ש – שמין אותם כענבים גמורים, ואגב הקרקע, כמה היא יפה עם ענבים וכמה בלעדם (תוס'). ועוד כתבו, שכאן אין קובע המשווייר בדוקא, כבתבואה, שיכול להיות שאלו מתקלקלים ואלו ניצולים).

פג (בתאנה – שה"ש ב,ג), **בוסר** (בענבים – ישע' שם), **כופרא** (בתמר. והם ה'כפניות' – עוקצין ג,ז פסחים נב: וברש"י)

לרבי יהושע ור"ש ב"י – שמין כפירות בשלים, כנ"ל. אולם חכמים חולקים, וכך פסק שמואל ואליעזר זעירא, שנישומים כפי מצבם עתה עם הקרקע ('כמה היתה יפה...'), ובששים. (שאע"פ שאין להם קונים בפני עצמם בשלב זה של גידולם, ואם היינו שמין אותם לפי דמי קנייתם בפני עצמם כפי שהם עתה, היה הניזק מפסיד, כששמין אגב הקרקע אינו מפסיד, שהקונה קרקע בפירוטיה נותן עיניו קצת בשבח של אחר זמן – עפ"י רש"י).

והוא הדין בכל פירות מחוברין שאינם גמורים כל צרכם. (הרא"ש).

פירות גמורין

– שיטת רבי שמעון לשומם כפירות תלושין, הואיל ואינם צריכים עוד לקרקע. וכמותו קבע שמואל הלכה לדורות.

(רבנו חננאל תלה נידון זה, במחלוקת הכללית אם 'כל העומד ליבצר – כבצור דמי'. ויש שכתבו טעם אחר – ע' שטמ"ק; ש"ך צה,ט; חידושי ר' שלמה היימן – יג. וע"ע שו"ת אגרות משה חו"מ ח"א לה, א ג ד).

הקוצץ דקל של חברו

– הסיקו בגמרא לחלק בין 'דקלא דארמאה' שאינו חשוב במיוחד, ושמין אותו בשישים, ובין 'דקלא דפרסאה' שחשוב הוא ביותר, ושמין אותו בפני עצמו. כן פרש רש"י. והרא"ש פרש את החילוק במיני הדקלים, שאם נגמר גידולו כבר, ואילו היו עוקרים אותו ושותלים אותו במקום אחר, היה מתקיים – שמין אותו בפני עצמו. ואם לא הגיע עדיין לכך – אינו נישום בפני עצמו.

והרמב"ם (נוקי ממון ד, יד. וכ"פ בשו"ע) פרש שמדובר על נוקי פירות של הדקל, לא של העץ עצמו, וזו לשונו: 'הרי שאכלה פירות דקל אחד, וכן הלוקט פירות דקל של חברו ואכל, אם היה דקל רומי וכיוצא בו, שאין התמרים שלו יפות – משערין אותו בששים על גב הקרקע. ואם דקל פרסי וכיוצא בו הוא שהתמרים שלו יפות ביותר – משערין הדקל בפני עצמו כמה היה שוה וכמה הוא שוה עתה'. הגרב"צ אבא שאול שליט"א (בשו"ת 'אור לציון' חו"מ ד, ב) פרש את שיטת הרמב"ם והשו"ע בדרך זו: אין משערין בששים אלא בנזק פירות, שהואיל ומחירם משתנה לפי צורת מכירתם, אם ליחידים אם בסיטונאות, גדולה או קטנה, לכן הקלה תורה לשער לפי מכירת ששים כיוצא בו. אבל הקוצץ אילן וכדומה, שאינו עומד למכירה – משלם מחיר הנזק בשלמות.

ובזה פרש 'דקלא פרסאה', שפירותיו חשובין ביותר, ואינם נמכרים בזול בסיטונות.

השובר שמשנת חלון בביתו של חבירו – כתב ה'חזון איש' (ב"ק ו,ג) שנראה שכיון שאין הבית עומד למכירה, ונזקיו עומדים לתיקון (בניגוד לאכילת פירות מערוגה, שאותו הנזק אינו ניתקן) – חייב לשלם את הפסדו של בעל הבית בהוצאות התיקון.

ובשם ה'חפץ חיים' מובא (בספר 'תולדות החפץ חיים') שדומה דין זה לאכלה פירות ערוגה, ששמין אגב השדה כולה, והכי נמי אין דמים לאותה שמשא אגב שומת הבית כולו.

ובשו"ת אור לציון (שם) תלה שאלה זו בשיטות רש"י והרמב"ם בפירוש 'דקלא דארמאה ופרסאה' (שהקשה על החזו"א, שלשיטת רש"י שקצץ הדקל כולו, הרי אותו נזק עומד לתיקון, ואין הדקל עומד למכירה. ולא הבנתי מאין פשיטת הנחתו זו). ולהלכה נקט כהחזו"א.

נחלקו בגמרא אם מנכים מדמי התשלום 'כחש גופנא', וכל כיוצא בזה – הפסדים וחסרונות שהיו לניזק אילולא הנזק. להלכה נחלקו הראשונים; הרמ"ה (מובא ברא"ש) פסק שאין מנכים אותו, (וכתב הגר"א שכן דעת כל הפוסקים). והרא"ש חולק.

(וכתב הנצי"ב בחדושי, שאין לדון על ניכוי כחש גופנא אלא לאותן שיטות ובאותם אופנים שמשלם לו לפי המחיר העתידי, אבל כשהשומא נעשית לפי המחיר עתה, מהיכי תיתי לנכות מאותו תשלום את כחש האילן אחר שיגמרו הפירות, 'וכי בתרי מחי מחינן ליה?!'. אלא שתמה על הטור (חו"מ שצד) שאין נראה כן מדבריו).

ציונים וראשי-פרקים, לעיון

מעשה דאליעזר זעירא – ע' בליקוטי מוהר"ן ח"א כב – באור המעשה לפרטיו, עפ"י דרכו. וענין שינוי במנעלים דוקא, פרש הגר"א (חיידושי ובאורי הגר"א), על שם הכתוב 'מה יפו פעמך בנעלים' – ודרשו 'כמה נאין רגליהן של ישראל בשעה שעולין לרגל', ונאמר 'השמים כסאי והארץ הדום רגלי' – הרי שב'נעל' מרומזו בית המקדש.

וע"ע בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ג פו) – מה שהביא מכאן אודות הנוהגים לצבוע אמה על אמה בביתם בשחור, זכר לחרבן.

ועל אמרו 'גברא רבה אנא' – ע' מהרש"א ו'בן יהודע'.

ועל ענין יוהרא בכל כיו"ב: ע' מג"א תקעה; 'קרן אורה' – תענית י: וע' בחידושי מהר"ץ חיות, שכתב: 'מפני זה אסור להתלבש במלבוש ת"ח, מפני יוהרא'.

'השולח את הבערה ביד חרש שוטה וקטן – פטור בדיני אדם וחייב בדיני שמים. שלח ביד פקח – הפקח חייב' – לדעה אחת בגמרא (במסכת בבא מציעא י: וכן פסק הרמ"א – חו"מ ר"ס קפב), כל שהשליח אינו בר-חיובא על אותו מעשה שנשלח לעשותו, יש לחייב את משלחו, גם בששלחו לדבר עבירה.

ואם תאמר, לפי זה מדוע המשלח חרש-שוטה-וקטן פטור? ויש לומר, משום שחשו"ק אינם בני שליחות כלל, ואין לייחס את מעשיהם אחר שולחם. (תוס' שם ד"ה אשה. וכן הוכיח הש"ך (חו"מ שם) מכאן, שלכל הדעות אין שליחות לקטן).

עוד יש לומר שאין מדובר ששלחם להזיק, אלא נתן את הבערה בידיהם, והם שרפו מעצמם. (הריטב"א שם). לפי תירוץ זה מיושבת השאלה גם לאותן השיטות הסוברות שיש שליחות לקטן בשליחות-מעשה (ע' נמו"י ב"מ שם, ו'נתיבות המשפט' חו"מ שם).

אלא שעל תירוף זה הקשו האחרונים (ע' מחנה אפרים - נזקי ממון ז) מסוגית הגמרא בקדושין (מב) ששם מפורש הטעם ששלח ביד הפקח - פטור, משום שאין שליח לדבר עבירה, הרי שמדובר כאן באופן ששלח להזיק. וע' בשערי ר' שמואל - קדושין שם - בישוב השאלה, שאכן פירוש המשנה כאן, אם שלחו ממש לשרוף או רק נתן בידו, תלוי בשיטות השונות לענין שליחות לקטן.

נספחים

ענין ממון המזיק

והנה, בזאת הסדרה (משפטים) מלמד אותנו הש"י איך צריך האדם לנקות ולברר את עצמו, עד שמידת טובו תימשך ותתפשט על כל קניניו, ויהיה נמצא גם בהם מדות טובות, שלא יזיקו לשום אדם.

ועל כן, כשקנינו של אדם מזיק - צריך לשלם, כי ההיזק נצמח יען כי אין נפשו מזוככת כל כך, לכן יוכלו קניניו להזיק או לגזול את חברו. כי באם לב האדם מזוכך, אין קניניו יכולים להזיק לחברו, כמו שנמצא בעיזא דר' חנינא בן דוסא דאייתי דובא בקרניה (ע' תענית כה.).

וזה דאיתא בגמרא (ברכות טז:) - עבדים ושפחות אין קורין אותן אבא פלוני, אמא פלונית; של בית רבן גמליאל היו קורין אותן, משום דחשיבא. היינו, שמכח קדושת רבן גמליאל נתפשט גם על

קניניו, והיו גם כן טובים'. (מי השילוח' לרבי מאיזביצא – משפטים. וע"ע בחוברת יד, בפתיחה למסכת).

'וביתר באור, דבפרשת קריאת-שמע אנו אומרים 'בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך', ומלת 'בכל' מפרש ה'פרי צדיק', שצריך האדם להכניס אהבת ה' בלבבו 'אין דיין גאנצין הארצין', וכמו כן 'בכל נפשך ובכל מאדך' – שצריך להכניס האהבת-ה' שלו ב'מאד' שלו, שיתפשט אף ל'מאד'. ודבר זה באמת תלוי בקדושת האדם, שכפי מה שהאדם מכניס אהבת ה' בלבבו אף בנימים הדקים שבלב, כן נתפשט האהבה אף בקניניו ובמאודו.

והנה 'בכל מאדך' יש לו גם כן פירוש אחר, שצריך לאהוב את ה' מאד. והאמת ניתן להאמר, כי ה'בכל מאדך' כפשוטו תלוי ב'מאד' שבלבבו; אם אהבת ה' מתפשט בכל חדרי לבבו בבחינת 'מאד', אז נתפשט האהבה אף למאודו וקניניו. וזה תלוי בזה, שכפי המאד של האדם כן הוא 'מאודו' – ממונו'. (אור גדליהו' לר"ג שארר – משפטים, ה)

(ענין זה – שקניניו של אדם שייכים אליו מבחינה מהותית, ומושפעים הם ממנו, – מוזכר כמה פעמים, בספרי תלמידו המובהק של הרבי מאיזביצא, הלא הוא ר' צדוק הכהן מלובלין – ע' 'צדקת הצדיק' קצו; רמט; דברי סופרים – ג; ישראל קדושים עמ' 34, ועוד. ור' בהרחבה ב'שעורי דעת'. וע"ע במובא בסוטה יג).

ושם מבואר שכן הדבר גם כלפי החפצים הדוממים, ולא רק בעלי החיים. ואמנם מלשונו שם נראה שהשפעתו של האדם גדולה יותר על בעלי החיים, שהרי הם קרובים אליו יותר במדרגות הדצ"מ.

ובזה יש ליתן טעם פנימי בחומרת 'שכן יש בהם רוח חיים' (בריש המסכת) – שראוי יותר לחייב את האדם על נזק בעלי החיים השייכים לו מאשר על נזק שבא מחפציו הדוממים, מפני הטעם הנזכר).

ענין שור הנסקל

"... ונראה בהקדים דברי רבי חיים ויטאל, כי אם האדם חוטא כבהמה, יורד ומתגלגל כבהמה כיון שחטא כמוה, ויש לנפש המגולגלת תיקון בהקריב הבהמה לקרבן. ועל ידי שחיטתה ושריפתה נתקנה ועולה לריח ניחוח. עכת"ד..."

ונראה מלשון הרח"ו שכתב 'כיון שחטא כמוה' – שדוקא לחטא שהוא חטא באשר הוא אדם ועשה מעשה בהמה, לזה יש תיקון בגלגול להעשות קרבן, אבל אם עשה מעשים מכוערים שאינן ראויין אפילו לבהמה – אין לו תיקון זה.

והנה ידוע שנפש בהמה טהורה היא מ'קליפת נוגה' שמתהפכת מטוב לרע ומרע לטוב. היינו, שהטוב שבבהמה להיות דכאי-רוח ולהיות נמשך לרצון בעליה, כאמרם ז"ל... והרע שבבהמה הוא להיות נמשכת לגמרי אחרי תאוות חומריות, יותר מכפי הסדר, ולהזיק בקרן שן ורגל.

והנפש החוטאת שהגיע ענשה להתגלגל בבהמה, הנה היא מתדבקת בחלק הטוב שבבהמה עד שיתמרק עוונה, ואז יסבב ה' סיבות שתזדמן בהמה זו לקרבן, והיה בעת יעלה החלק הטוב שבבהמה להתברר לחלק גבוה, תשוב הנפש החוטאת מנוקה מעוון למקום מעלתה לריח ניחוח. אך אם ח"ו נאשמה הנפש בעבירות שאינן ראויות לחלק הטוב שבבהמה, אז לא תוכל הנפש להדבק בחלק הטוב שבבהמה, רק בחלק הרע שבה, ואז תוסיף הבהמה לעשות מעשים מכוערים שאינן ראויין אפילו לבהמה, שנפש הרשע המגולגלת בה מושכת אותה למעשים מכוערים אלו.

ובזה יובן ענין שור הנסקל, שלכאורה אינו מובן, שהרי אין הבהמה בעלת בחירה, ולא שייך למען ישמעו וייראו' – ולמה תיענש?

אך הוא הדבר, שהעונש מגיע לנפש הרשע המגולגלת בה". (שם משמואל – ויקרא תרע"א)

ב"ה

בבא קמא – דף ס

ציונים וראשי-פרקים, לעיון

'גרמא' במלאכת שבת

'כי אמרינן זורה ורוח מסייעתו, הני מילי לענין שבת, דמלאכת מחשבת אסרה תורה, אבל הכא – גרמא בעלמא הוא, וגרמא בניזקין פטור' – בספר אבן העזר (על ד' טורים, לה"ר עזר אב"ד דקלמינטוב. או"ה סו"ס שכח) כתב להוכיח מכאן, שהגותן חטים בשבת לתוך ריחיים של מים (שאינו טוחן בידיו ממש, אלא הטחינה נעשית מכח המים, והוא רק נותן חטים לתוך האפרכסת) – חייב, ואינו נפטור משום 'גרמא', שהרי זה דומה לזורה ורוח מסייעתו.

ומה שאמרו במסכת שבת (קכ) לענין כיבוי האש על ידי גרמא, (שמעמיד כדים מלאים מים, והם מתבקעים באש והיא נכבית מהמים) שמותר – שונה שם, שאין זו צורת המלאכה כלל וכלל, מה שאין כן בטוחן בריחיים של מים.

ואף על פי שיש לדחות השוואה זו, שבין זורה ורוח מסייעתו, וטוחן בריחיים של מים, שבזורה, כך היא עיקר צורתה של המלאכה, להסתייע ברוח (וכך היתה נעשית במשכן), ולכן אין מקום לפוטרו מצד 'גרמא', (וכך פרש הרא"ש כאן) אבל מלאכת טחינה אפשר לה (וכך צורתה המקורית) בריחיים של יד – אעפ"כ הוא פרש שמזה שאמרו כאן 'מלאכת מחשבת אסרה תורה' ולא אמרו שזו צורת המלאכה, משמע שכל שנעשית מלאכתו בכך, ודרך לעשותה כן, זהו בכלל 'מלאכת מחשבת', הגם שאפשר באופן אחר. (עפ"י שו"ת אחיעזר ה"ג סו).

ואמנם, ה'מגן אברהם' (רנב, יז) מצדד, שהגותן חטים לריחיים של מים – פטור. (והביא ראיה מהתוס' בשבת יח, וכתבו אחרונים לדחות ראייתו).

והכריע ה'משנה ברורה' (באור הלכה שם, בשם 'כל האחרונים') כדעת ה'אבן העזר' שחייב מדאורייתא. וכן נקט בחזון איש (ב"ק יד, יב). ושם גם כתב שהחורש או זורע בשבת, וכן הדין בשביעית, במכונה המיועדת לכך, המופעלת על ידי מנוע, הרי זה כחורש וזורע בידיו, שכל מעשה המכונה גידון כ'חציו' ומעשיו, וחייב על כך מן התורה.

וגם אותה 'גרמא' שהזכירו בגמרא הנ"ל לפטור, כתב הרמ"א (או"ח שלד, כב, מהמרדכי) שהתר זה נאמר במקום הפסד, כבשריפה.

ויש מקום עיון באיסורי שבת שעיקרם מדרבנן, כגון איסור השמעת קול, בדרך של גרמא. (ע' בזה ב'מנחת שלמה' בסוף סימן ט – אודות מכשיר טלפון באופן של גרמא).

כמו כן יש לדון לאור הנוכח לעיל, שאפשר שמכשיר הבנוי לפעול בדרך של 'גרמא', כיון שסוף סוף כך היא דרך שימוש, הרי זה ידון כמעשה בידים, דמלאכת מחשבת היא, וכסברת ה'אבן העזר' דלעיל – ע' באחיעזר וב'מנחת שלמה' שם.